

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

СОКОЛЯНСЬКИЙ Дмитро Вікторович

УДК 347.440.74

**ДОГОВІР ПРИТРИМАННЯ
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ЗУБАР Володимир Михайлович,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України
ЛУЦЬ Володимир Васильович,
Академія муніципального управління,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук
КУЛІНІЧ Ольга Олексіївна,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права

Захист відбудеться 27 лютого 2009 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 26 січня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кодифікація цивільного законодавства в Україні, важливою складовою частиною якої є реформа зобов'язального права, зумовлює активізацію наукових досліджень норм, пов'язаних з відповідною галуззю суспільних відносин.

Особливе місце серед норм цивільного права, які регулюють відносини забезпечення виконання зобов'язань, посідають ті норми, які стосуються притримання і договору притримання, що є абсолютною новелою Цивільного кодексу України, оскільки право притримання не було встановлено ані Цивільним кодексом Української СРР 1922 р., ані Цивільним кодексом Української РСР 1963 р. Незважаючи на те, що норма ст. 163 Кодексу торговельного мореплавства України встановлювала право перевізника на притримання вантажу за договором морського перевезення до сплати належних сум або надання забезпечення, до 2004 р. притримання як правовий інститут в Україні не існувало.

Тому доцільність дослідження договору притримання для розвитку в Україні науки цивільного права, перш за все, обумовлена введенням Цивільним кодексом України притримання як виду забезпечення виконання зобов'язань. Вирішення проблем, що стосуються притримання і договору притримання, є для вітчизняної цивільно-правової науки значною мірою новим напрямком наукового пошуку. Ряд питань, пов'язаних з договором притримання, потребує наукових досліджень, що покликані створити необхідну наукову базу для прийняття відповідних нормативно-правових актів. Саме тому для цивільно-правової науки є актуальним і необхідним здійснення дослідження усього комплексу проблем, пов'язаних із договором притримання.

Запровадження договору притримання, відомого законодавствам багатьох країн, можна визнати таким, що зумовлений потребами практики і, отже, є обґрунтованим з практичної точки зору.

Оскільки притримання належить до числа новел цивільного законодавства України, природно, виникли певні труднощі при з'ясуванні сутності, значення, правової природи та місця договору притримання у системі цивільно-правових договорів в Україні. З'ясування цих питань має не лише теоретичне, але й неабияке практичне значення, оскільки від розуміння характеру договору притримання залежить формування судової практики.

Існує багато суперечливих думок стосовно різних питань, пов'язаних із притриманням.

Ці питання пов'язані, по-перше, з правовою природою притримання. Тут маються на увазі розбіжності, що стосуються віднесення права

притримання до речових або зобов'язальних прав, а також проблеми порівняння притримання з іншими цивільно-правовими інститутами.

По-друге, ці питання пов'язані з підставою виникнення права притримання, а також із колом речей, які можуть бути притримані.

Інші проблеми, що стосуються безпосередньо договору притримання, залишилися поза межами предмета розгляду українських авторів, а дослідження цих проблем має важливе значення як для науки, так і для практичної діяльності. Це пояснюється тим, що, наприклад, у договорі притримання сторони можуть визначити додаткові, не встановлені законом підстави виникнення права притримання і свої права та обов'язки у правовідносинах між ними, що стосуються притримання речі.

Для науки цивільного права важливе значення має також визначення принципів права притримання з точки зору обґрунтованості нормативного закріплення цього права і значення цього інституту для забезпечення зобов'язань.

Окремо слід визначити недоліки нормативного регулювання притримання в Україні. Так, одночасно з введенням в дію Цивільного кодексу України набув чинності Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», який регулює відносини щодо притримання рухомого майна. Цей Закон є недосконалим, оскільки містить норми, які є характерними для застави, але які не можуть бути застосовані під час притримання речі. Крім того, значна чисельність нормативно-правових актів не приведена у відповідність до Цивільного кодексу України, існує ряд суперечностей між актами цивільного законодавства, що стосуються притримання.

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена низкою причин: по-перше, необхідністю визначення принципів та правової природи права притримання; по-друге, відсутністю у вітчизняній науці розроблених у теоретичному плані загальних положень стосовно підстави виникнення права притримання і договору притримання; по-третє, дефіцитом ефективних у практичному відношенні наукових рекомендацій щодо врегулювання у договорі відносин з притримання речі, а також порядку реалізації права притримання і звернення стягнення на притриману річ.

Актуальність теми підвищується також у зв'язку з тим, що на практиці виникає чимало питань, пов'язаних з укладенням договору притримання, його змістом та виконанням, які потребуватимуть теоретичного та законодавчого уточнення. Ці питання стосуються, зокрема: визначення поняття договору притримання; зв'язку між вимогою кредитора і притриманою річчю у відносинах між особами, які не є підприємцями; встановлення мінімального строку для звернення стягнення на притриману річ; звернення стягнення на притриману річ тощо.

Окремі публікації, головним чином, у вигляді коментарів, навчальних та науково-популярних видань тощо, які стосуються договору притримання, з'явилися лише після прийняття ЦК України. Безпосередньо договору притримання присвячена лише одна публікація російських авторів.

У сучасній українській літературі недостатньо уваги приділяється дослідженню притримання як виду забезпечення виконання зобов'язань. В Україні існує незначний обсяг спеціальних наукових праць, присвячених праву притримання. У своїх публікаціях автори, звісно, досліджують лише певні аспекти права притримання.

В дослідженні були використані праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі цивільного права, римського приватного права, порівняльного правознавства: М. Агаркова, В. Ансона, М. Брагінського та В. Вітрянського, А. Венедиктова, О. Герасименко, Є. Годеме, Н. Голованова, Б. Гонгало, М. Єремичева, О. Іоффе, Т. Карнаух, М. Каткова, В. Константинової, А. Латинцева, І. Новицького, І. Пустомолотова, Ю. Романця, Р. Саватьє, С. Сарбаша, Ю. Сафонові, В. Удінцева, М. Южаніна, Ю. Якушиної та ін.

Деякі з них присвячені аналізу інституту притримання. Зокрема, це праці М. Агаркова, А. Венедиктова, О. Герасименко, Б. Гонгало, В. Вітрянського, Т. Карнаух, М. Каткова, С. Сарбаша, М. Южаніна, В. Удінцева, Ю. Якушиної. У низці інших праць міститься розгляд питань договірної права, які мають суттєве значення для дослідження поняття та сутності договору притримання (праці В. Вітрянського, В. Луця, Ю. Романця та ін.).

Таким чином, наявність великої кількості питань на теоретичному та практичному рівнях, що стосуються договору притримання, відсутність комплексного наукового дослідження договору притримання, а також стан законодавчого регулювання притримання зумовили здійснення цього дисертаційного дослідження у контексті наукового забезпечення цивільної реформи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970), а також комплексної цільової теми «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України», яка розробляється колективом кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування поняття та значення договору притримання в сучасних

умовах, визначення його сутності як правочину щодо забезпечення виконання зобов'язань, визначення договору притримання як одного з юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання, а також визначення договору притримання як підстави зміни та припинення права притримання, визначення предмета та суб'єктного складу договору притримання, його місця в системі цивільно-правових договорів, а також особливостей його укладення, виконання, зміни і розірвання.

Відповідно до поставленої мети в дисертаційному дослідженні формулюються такі завдання:

виявити теоретичне підґрунтя різноманітних концепцій, що стосуються права притримання і системи договорів;

визначити поняття, сутність та зміст договору притримання;

визначити місце договору притримання в системі цивільно-правових договорів;

виявити особливості, пов'язані з виконанням договору притримання, та проблеми, які можуть виникнути на практиці, а також шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у процесі укладення та виконання договору притримання.

Предметом дослідження є поняття, сутність, правова природа і зміст договору притримання у цивільному праві України.

Методи дослідження. При здійсненні дисертаційного дослідження використовувалися загальнонауковий діалектичний метод, а також спеціальні наукові методи логічного, системно-структурного та порівняльного аналізу. Загальнонауковий діалектичний метод дав можливість виявити місце договору притримання в загальній системі цивільних правовідносин. Використання методу логічного аналізу дозволило виокремити характерні юридичні риси такого правового явища, як договір притримання. Метод системно-структурного аналізу дозволив дослідити взаємозв'язок договору притримання та інших договорів цивільного права. На основі методу порівняльного аналізу вдалося виявити генезис договору притримання, спільні та відмінні риси у підходах до правового регулювання відповідних відносин в сучасному українському цивільному праві та інших правових системах.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням договору притримання у цивільному праві України.

Здійснене дисертаційне дослідження дало можливість одержати такі результати, які мають наукову новизну:

уперше:

визначено, що договір притримання, у разі його укладення, є одним із юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання;

визначено, що договір притримання може бути підставою для зміни або припинення права притримання;

запропоновано авторське визначення поняття договору притримання;

визначено, що договір притримання є безоплатним, консенсуальним, абстрактним і може бути одностороннім або двостороннім, може бути самостійним договором або складати елемент іншого (змішаного) договору;

визначено, що договір притримання може бути укладений у будь-який час, починаючи з моменту виникнення основного зобов'язання і до припинення права притримання;

визначено, що договір притримання є укладеним, коли сторони досягли умов щодо основного зобов'язання, яке забезпечується притриманням речі, і предмет цього договору;

визначено підстави припинення договору притримання;

запропоновано рекомендації щодо внесення змін до ч. 2 ст. 594 ЦК України, ч. 3 ст. 596 ЦК України, ст. 597 ЦК України, ст. ст. 3, 10, 44 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень»;

удосконалено:

характеристику умов договору притримання;

зразок договору притримання;

дістало подальшого розвитку:

наукові положення про принципи права притримання, а саме, визначено, що однією з основних засад права притримання є встановлення рівних можливостей для кредитора і боржника щодо захисту їх цивільних прав;

положення про визначення певного юридичного складу як підстави виникнення права притримання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що його положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – при подальшому дослідженні договору притримання;

сфері правотворчості – для удосконалення актів цивільного законодавства України, що регулюють правовідносини, пов'язані з правом притримання;

правозастосовчій діяльності – при укладенні, зміні, розірванні та виконанні договору притримання;

навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільне та сімейне право України», а також для вдосконалення програм та навчальних планів, при підготовці підручників, навчальних і методичних посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток наукових досліджень '2005» (м. Полтава, 7 – 9 листопада 2005 р.), I Всеукраїнській цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів ОНЮА (м. Одеса, 24 – 25 лютого 2006 р.), IV Міжнародній науково-методичній конференції «Римське право та сучасність» (м. Одеса, 19 – 20 травня 2006 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації знайшли відображення у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, та трьох тезах доповідей.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, що включають 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 213 сторінок, з яких основний текст – 180 сторінок, список використаних джерел становить 227 найменувань і розміщений на 21 сторінці, Додатки «А», «Б», «В» і «Г» розміщені на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, темами, визначаються ступінь її наукової розробки, об'єкт та предмет, мета та завдання дослідження, аргументується його наукова новизна, формулюються методологічні та науково-теоретичні основи роботи, зазначаються теоретичне та практичне значення роботи, наводяться дані про апробацію результатів дослідження, його обсяг і структуру.

Перший розділ «Огляд літератури за темою дисертації та вибір напрямків дослідження» присвячено оглядові літератури, що стосується права притримання і договору притримання, за трьома напрямками: 1) дослідження генезису та чинників формування інституту притримання і договору притримання; 2) дослідження загальних умов притримання речі; 3) дослідження договору притримання як підстави виникнення, зміни та

припинення права притримання, а також з'ясування місця договору притримання в системі цивільно-правових договорів.

Із джерел, що стосуються історії виникнення права притримання, перш за все, привертає увагу робота М. Каткова «Поняття права притримання у римському праві», в якій автор, спираючись на аналіз положень першоджерел римського права та праці романістів, обґрунтовує появу і закріплення права притримання, а також визначає основні підстави виникнення і принципи права притримання у римському праві.

У галузі досліджень інституту притримання за германським правом, передусім, треба згадати твори німецьких науковців К. Гарейса, Л. Еннекцеруса, Ф. Бернгефта та І. Колера, в яких розглядалися питання правової природи права притримання.

Відомості про чинники виникнення, формування та розвитку інституту притримання на територіях, які входять до складу сучасної держави Україна або знаходилися чи знаходяться з нею у культурних та економічних зв'язках, містяться у працях М. Ковалевського, Д. Мейера, С. Пахмана, А. Федорова, П. Цитовича та ін.

Оскільки категорія притримання стосується забезпечення виконання зобов'язань і поняття «договір» у контексті договору притримання, у процесі дослідження враховувалася література, в якій розглядалися питання тих аспектів договірного права і забезпечення виконання зобов'язань, що мають відношення до проблематики дослідження. Найбільш спеціалізованими з таких робіт вітчизняних авторів є навчальний посібник В. Луця з проблем договірного права, коментар до цивільного законодавства, що регулює договірні відносини, підготовлений Д. Притикою, В. Карабань та В. Ротань, а також колективна монографія «Зобов'язальне право».

Звичайно, дослідженнями вітчизняних цивілістів у цій галузі не вичерпується перелік праць, які містять принципові положення стосовно договірного права, і, зокрема, забезпечення виконання зобов'язань, що враховувались у процесі виконання цієї роботи. У цьому ракурсі варто згадати роботи М. Агаркова, В. Ансона, М. Брагінського та В. Вітрянського, А. Венедиктова, О. Герасименко, Є. Годеме, Н. Голованова, Б. Гонгало, М. Єремичева, О. Іоффе, В. Константинової, А. Латинцева, І. Новицького, І. Пустомолотова, Ю. Романця, Р. Саватьє, Ю. Сафонові та ін.

Притримання як вид забезпечення виконання зобов'язань досліджували українські науковці Т. Боднар, О. Герасименко, А. Гулик, І. Жигалкін, О. Єфімов, О. Загорулько, Т. Карнаух, О. Кот, А. Кузнецов, Н. Кузнецова, І. Пучковська, О. Рогач, О. Сербуль, О. Швиденко.

Інституту притримання також було приділено значної уваги з боку російських вчених, серед яких В. Вітрянський, Б. Гонгало, С. Сарбаш, М. Южанін, Л. Якушина, Д. Макаров та ін.

Дослідження здійснювалося за такими напрямками: встановлення поняття, принципів, правової природи та характерних властивостей права притримання у цивільному праві України; визначення його місця серед інших інститутів цивільного права; розгляд договору притримання у контексті підстави виникнення права притримання, визначення його поняття та сутності, а також специфіки його укладення, зміни, припинення та виконання.

Сфера цього дослідження охоплює головним чином лише договірні зобов'язання, що забезпечуються притриманням речі, оскільки сферою укладання договору притримання є лише договірні правовідносини.

У **Висновках до першого розділу** визначено, що обґрунтованим під час дослідження є звернення до нормативного регулювання права притримання в інших країнах, у тому числі в історичному порівнянні і на сучасному історичному етапі, і, перш за все, до країн спільного права, оскільки інститут притримання у цих країнах є більш розвинутим і договір притримання має найбільш широке застосування.

Другий розділ «Загальна характеристика договору притримання», який містить чотири підрозділи, присвячено дослідженню договору притримання як одного з юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання, спираючись на зміст, принципи і правову природу цього суб'єктивного права. Визначаються поняття і сутність договору притримання, а також його місце в системі цивільно-правових договорів.

У **підрозділі 2.1. «Притримання як вид забезпечення виконання зобов'язань»** досліджуються поняття й ознаки забезпечення виконання зобов'язань, а також поняття і характерні ознаки притримання як виду забезпечення виконання зобов'язань, в тому числі у римському праві, а також у правових звичаях і судовій практиці в Російській імперії у XIX і на початку XX ст., проекті Російського цивільного укладення, а за радянських часів – у банківській практиці та морських перевезеннях.

У **підрозділі 2.2. «Зміст, принципи і правова природа права притримання»** визначено, що право притримання полягає у можливості кредитора, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання, а також у випадку його

невиконання у встановленому порядку задовольнити свої вимоги з її вартості.

Виходячи з того, що реалізацією кредитором права притримання його зобов'язання перед боржником щодо передачі речі не припиняється, але його виконання зупиняється, право притримання полягає у можливості кредитора зупинити виконання свого зобов'язання перед боржником щодо видачі його речі до виконання ним свого обов'язку перед кредитором, а також задовольнити свої вимоги із вартості цієї речі у випадку невиконання боржником свого зобов'язання.

Основою права притримання є такі засади, як забезпечення виконання зобов'язань для належного функціонування цивільного обороту, а також встановлення рівних можливостей для кредитора і боржника щодо захисту їх цивільних прав. Ці засади, безумовно, є вираженням принципу справедливості, що є як загальним принципом цивільного законодавства, так і конституційним принципом верховенства права.

Віднесення притримання до видів забезпечення виконання зобов'язань свідчить про зобов'язальний характер права притримання. Притримання є окремим зобов'язанням, яке є акцесорним по відношенню до основного зобов'язання, тому правовідносини щодо притримання речі, безперечно, є зобов'язальними.

Специфіка притримання порівняльно з іншими видами забезпечення виконання зобов'язань полягає, по-перше, в тому, що підставою виникнення права притримання є сукупність юридичних фактів (юридичний склад), визначених законом і договір притримання у випадку його укладення є одним із таких юридичних фактів. Право притримання не може виникнути з моменту укладення договору, на підставі якого виникає основне зобов'язання. По-друге, порівняльно з іншими видами забезпечення виконання зобов'язань, передбаченими ч. 1 ст. 546 ЦК України, право притримання може виникнути у кредитора лише після того, як основне зобов'язання, строк виконання якого настав, не буде виконане боржником.

Виявлення відмінностей притримання від інших цивільно-правових інститутів, що мають схожі ознаки, зокрема, самозахист, застава, зарахування і зустрічне невиконання, надало можливість зробити висновок про самостійність інституту притримання у цивільному праві України.

Підрозділ 2.3. «Договір притримання як один з юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання» містить положення щодо визначення юридичного складу, на підставі якого виникає суб'єктивне право притримання кредитора.

Визначений законом юридичний склад, який є підставою виникнення суб'єктивного права притримання кредитора, включає такі юридичні факти:

невиконання боржником у строк свого грошового зобов'язання перед кредитором;

правомірне володіння кредитором річчю, яка належить боржникові, а в деяких випадках – і третій особі;

обов'язок кредитора передати річ боржникові або особі, вказаної боржником;

наявність зв'язку між річчю, якою правомірно володіє кредитор, та його вимогою у випадках, встановлених законом;

інші обставини, встановлені договором притримання.

Договір притримання у разі його укладення є одним із юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання. Цей договір, крім того, може бути підставою зміни або припинення права притримання.

У **підрозділі 2.4. «Поняття договору притримання і його місце у системі цивільно-правових договорів»** визначено, що договором притримання є правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, укладений між сторонами основного договірної зобов'язання (кредитором і боржником), спрямований на встановлення, зміну або припинення права притримання, а також інших прав та обов'язків кредитора і боржника, що стосуються притриманої речі.

Договір притримання є безоплатним, консенсуальним, абстрактним і може бути одностороннім або двостороннім, оскільки це залежить від того, чи наділені правами та обов'язками обидві сторони договору.

Цей договір має додатковий (акцесорний) характер і є не поійменованим договором, до якого застосовуються, перш за все, норми, що регулюють відносини притримання, а також загальні положення про зобов'язання і договори. Договір притримання є майновим, права та обов'язки за яким переходять до спадкоємця померлої фізичної особи, але ні за яких обставин не може бути господарським договором і може укладатися на користь контрагентів або третьої особи.

Договір притримання може бути самотійним договором, а може бути елементом іншого (змішаного) договору, на підставі якого, наприклад, виникає основне зобов'язання.

Сферою укладення договору притримання є договірні відносини. Договір притримання може укладатися під час укладення або виконання будь-яких цивільно-правових договорів, зокрема, купівлі-продажу, оренди, перевезення, транспортної експедиції, комісії, підряду, зберігання та ін.

У **Висновках до другого розділу** наведені поняття, характеристика та сфера укладення договору притримання. Визначено, що притримання в Україні обґрунтовано віднесено до видів забезпечення виконання зобов'язань, оскільки суб'єктивне право притримання включає можливість звернути стягнення на притриману річ.

Третій розділ «Укладення, зміна і розірвання договору притримання» містить три підрозділи і присвячений питанням порядку укладення договору притримання і змісту цього договору. У цьому розділі також визначаються підстави і наслідки зміни, розірвання і припинення договору притримання.

Підрозділ 3.1. «Укладення договору притримання» присвячений питанням часу, коли може бути укладений договір притримання, формі цього договору і порядку його укладення, а також змісту договору притримання.

Договір притримання може бути укладений у будь-який час, починаючи з моменту виникнення основного зобов'язання і до припинення права притримання. Договір притримання як правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання укладається у письмовій формі, в іншому випадку він є нікчемним. Договір притримання є укладеним, коли сторони досягли умов про основне зобов'язання і предмет договору, тобто про певні дії або утримання від певних дій сторонами основного зобов'язання (кредитора і боржника) стосовно притриманої речі (речей) або речі (речей), яка у майбутньому може бути притримана. Річчю як елементом предмета договору притримання можуть бути як нерухомі, так і рухомі речі, у тому числі індивідуально визначені речі, цінні папери, випущені лише в документарній формі, і речі, визначені родовими ознаками, крім грошей.

Умови договору поділяються на дві групи: умови, спрямовані на захист інтересів боржника, й умови, спрямовані на захист інтересів кредитора, що дозволяє зробити висновок, що договір притримання покликаний забезпечити у кожному конкретному випадку рівність становища кредитора і боржника і збалансоване співвідношення їх майнових інтересів. Така функція договору притримання є специфічною для забезпечення виконання зобов'язань, у тому числі для притримання як виду забезпечення виконання зобов'язань, що застосовується лише з метою додаткового захисту інтересів кредитора і стимулювання боржника до належного виконання зобов'язань.

У **підрозділі 3.2. «Зміна і розірвання договору притримання»** визначені підстави, порядок та наслідки зміни і розірвання договору притримання.

Зміна або розірвання договору притримання можливі на підставі згоди сторін, тобто договору про розірвання договору притримання, розірвання договору притримання однією із сторін або на підставі рішення суду.

Договір про зміну або розірвання договору притримання, як і договір притримання, укладається у письмовій формі. У випадку зміни або розірвання договору притримання за згодою сторін він вважається відповідно зміненим або розірваним з моменту укладення відповідного договору, якщо у цьому договорі не передбачено інше.

Наслідком зміни договору притримання є зміна відповідних зобов'язальних правовідносин сторін, тобто кредитора і боржника (ч. 3 ст. 653 ЦК України). Зміна договору притримання у зв'язку з порушенням однією із сторін зобов'язань за цим договором може мати наслідком вимогу потерпілої сторони, зокрема, про відшкодування збитків. Якщо договір притримання змінений у зв'язку з його істотним порушенням однією із сторін, друга сторона може вимагати, крім того, відшкодування збитків, завданих зміною договору. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни договору притримання, якщо інше не встановлено договором між ними.

У випадку розірвання договору притримання зобов'язання сторін, що виникли на підставі цього договору, припиняються (ч. 2 ст. 653 ЦК України).

Стосовно тих зобов'язань, які не були виконані або були виконані неналежним чином до моменту розірвання договору, зокрема тих, строк виконання яких настав і які не виконані або виконані неналежним чином, потерпіла сторона має право вимагати відшкодування збитків. Крім того, якщо договір притримання розірваний у зв'язку з істотним його порушенням однією із сторін, друга сторона може додатково вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору притримання. Звідси випливає, що у випадку розірвання договору притримання за згодою сторін такі наслідки не настають за умови належного виконання договору притримання до моменту його розірвання.

З моменту розірвання договору притримання кредиторів і боржників при визначенні своїх прав та обов'язків слід керуватися нормами актів цивільного законодавства, які регулюють відносини щодо притримання.

У *підрозділі 3.3. «Припинення договору притримання»* визначається, що припиненням договору притримання можна вважати лише припинення всіх зобов'язань за цим договором.

Розірвання договору притримання є дією, спрямованою на припинення зобов'язань за цим договором, а припиненням договору притримання є припинення всіх зобов'язань, що виникли на підставі цього договору, тому розірвання договору притримання завжди має наслідком його припинення.

Підставами припинення договору притримання є, в тому числі: припинення основного зобов'язання; передача кредитором притриманої речі у володіння третій особі, за винятком передачі притриманого вантажу морським перевізником на склад (ст. 163 КТМ України); добровільна передача кредитором притриманої речі боржникові (власникові) або особі, вказаної ним; знищення або втрата речі, яка є предметом притримання, якщо інше не встановлено договором притримання; продаж (реалізація) притриманої речі в порядку звернення на неї стягнення або набуття кредитором права власності на неї в порядку виконавчого провадження; продаж боржником притриманої рухомої речі, обтяження якої зареєстроване, якщо кредитор надав згоду на відчуження цієї речі боржником без збереження обтяження.

У **Висновках до третього розділу** визначені форма, момент укладення і предмет договору притримання. З огляду на класифікацію умов договору притримання визначено, що договір притримання покликаний забезпечити у кожному конкретному випадку рівність становища кредитора і боржника і збалансоване співвідношення їх майнових інтересів. Наведені також підстави припинення договору притримання.

Четвертий розділ «Виконання договору притримання» складається з трьох підрозділів, у яких визначаються порядок виконання договору притримання на етапах реалізації кредитором права притримання речі і звернення стягнення на притриману річ, а також правові наслідки порушення договору притримання.

У **підрозділі 4.1. «Виконання договору притримання при реалізації кредитором права притримання речі»** обґрунтовано, що виконання договору притримання доцільно поділити на два етапи, а саме:

виконання договору притримання при реалізації кредитором права притримання речі;

виконання договору притримання при зверненні стягнення на притриману річ.

Визначено, що договір притримання може виконуватися, лише починаючи з виникнення у кредитора права притримання.

Перший етап виконання договору притримання передбачає повідомлення боржника про притримання речі, а для рухомих речей – ще й реєстрацію притримання як приватного забезпечувального обтяження,

наслідком якої є пріоритет, що має важливе значення для задоволення вимог кредитора.

У *підрозділі 4.2. «Виконання договору притримання при зверненні стягнення на притриману річ»* визначено, що звернення стягнення на притриману річ є не тільки одним з етапів виконання договору притримання, а ще й складовою суб'єктивного права притримання кредитора. Без такої можливості вимоги кредитора не можуть бути задоволені, що унеможливить визначення притримання як виду забезпечення виконання зобов'язань.

Цей етап виконання договору притримання характеризується, перш за все, судовим або позасудовим порядком реалізації притриманої рухомої речі, визначенням початкової ціни її реалізації, а також наслідками визнання публічних торгів такими, що не відбулися.

У *підрозділі 4.3. «Правові наслідки порушення договору притримання»* визначено, що порушенням договору притримання є його невиконання або виконання з порушенням умов (неналежне виконання), що стосуються притримання речі.

Підставою ж відповідальності за порушення договору притримання є його невиконання або виконання з порушенням умов (неналежне виконання), що стосуються притримання речі.

Правовими наслідками порушення договору притримання, зокрема, є: припинення відповідного зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від нього, якщо це встановлено договором притримання або законом, або розірвання договору притримання; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків.

Відповідальністю за порушення договору притримання є, як правило, сплата неустойки і відшкодування збитків.

У **Висновках до четвертого розділу** надана основна характеристика етапам виконання договору притримання.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано та викладено основні найважливіші науково-теоретичні та практичні результати, отримані на підставі здійсненого дослідження.

1. Основою права притримання є такі засади, як забезпечення виконання зобов'язань для належного функціонування цивільного обороту, а також встановлення рівних можливостей для кредитора і боржника щодо захисту їх цивільних прав, які є вираженням принципу справедливості, що є як загальним принципом цивільного законодавства, так і конституційним принципом верховенства права.

2. Підставою виникнення суб'єктивного права притримання кредитора є юридичний склад, який включає такі юридичні факти:

невиконання боржником у строк свого грошового зобов'язання перед кредитором;

правомірне володіння кредитором річчю, яка належить боржникові, а в деяких випадках – і третій особі;

обов'язок кредитора передати річ боржникові або особі, вказаної боржником;

наявність зв'язку між річчю, якою правомірно володіє кредитор, та його вимогою у випадках, встановлених законом;

інші обставини, встановлені договором притримання.

3. У разі укладення договору притримання він є одним з юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання, і, крім того, може бути підставою зміни або припинення права притримання.

4. Договором притримання є правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, укладений між сторонами основного договірної зобов'язання (кредитором і боржником), спрямований на встановлення, зміну або припинення права притримання, а також інших прав та обов'язків кредитора і боржника, що стосуються притриманої речі.

5. Договір притримання є укладеним, коли сторони досягли умов про основне зобов'язання, що забезпечується притриманням речі, і предмет договору, тобто про певні дії або утримання від певних дій сторонами основного зобов'язання (кредитора і боржника) стосовно притриманої речі (речей) або речі (речей), яка у майбутньому може бути притримана. При цьому елементом предмета договору притримання можуть бути як нерухомі, так і рухомі речі, у тому числі індивідуально визначені речі, цінні папери, випущені лише у документарній формі, і речі, визначені родовими ознаками, крім грошей.

6. Умови договору притримання поділяються на умови, спрямовані на захист інтересів боржника, і умови, спрямовані на захист інтересів кредитора. До перших належать: вимоги, що можуть бути забезпечені притриманням; речі, які можуть бути притримані; виключення притримання для певних випадків; порядок реалізації права притримання; мінімальний строк притримання до звернення стягнення на притриману річ.

До умов, спрямованих на захист інтересів кредитора, належить, зокрема, умова про встановлення обов'язку боржника застрахувати притриману річ на користь кредитора, а також встановлення особливостей звернення стягнення на притриману річ.

7. Першим етапом виконання договору притримання є виконання договору притримання при реалізації кредитором права притримання речі, який охоплюється повідомленням боржника про притримання речі і реєстрацією притримання як приватного забезпечувального обтяження (для рухомих речей), наслідком якої є пріоритет, що має важливе значення для процедури реалізації притриманого рухомого майна і задоволення вимоги кредитора.

Другий етап виконання договору притримання охоплюється зверненням стягнення на притриману річ, що характеризується судовим або позасудовим порядком реалізації притриманої рухомої речі, визначенням ціни реалізації притриманої речі, а також наслідками визнання публічних торгів такими, що не відбулися.

8. Запропоновано внесення змін до ч. 2 ст. 594 ЦК України щодо встановлення обов'язкового зв'язку між вимогою кредитора і притриманою річчю, за винятком випадків, коли сторонами основного зобов'язання виступають підприємці.

9. Запропоновано внесення змін до ч. 3 ст. 596 ЦК України стосовно надання кредиторів права передати річ на зберігання третій особі, якщо ця річ потребує спеціальних умов зберігання.

10. Запропоновано внесення змін до ст. 597 ЦК України щодо мінімальної тривалості строку притримання до звернення стягнення на притриману річ і встановлення порядку задоволення вимог кредитора відповідно до ст. 590 ЦК України.

11. Запропоновано внесення змін до ст. 3 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» і ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» стосовно однакового визначення обтяження рухомого та нерухомого майна.

12. Запропоновано внесення змін до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» із включенням такої умови, як володіння боржником річчю, яку він відчужує.

13. Запропоновано внесення змін до ст. 44 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» стосовно можливості внесення запису про припинення обтяження до Державного реєстру обтяжень рухомого майна за рішенням суду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Соколянський Д.В. Притримання у римському праві /Д.В. Соколянський //Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 3. – С. 158–162.

2. Соколянський Д.В. Договір притримання : загальна характеристика /Д.В. Соколянський //Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 4. – С. 38–42.

3. Соколянський Д.В. Нові способи забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві України /Д.В. Соколянський //Актуальні проблеми політики. – 2006. – Вип. 28. – С. 475–480.

4. Соколянський Д.В. Договір як підстава виникнення права притримання /Д.В. Соколянський //Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 1. – С. 107–110.

5. Соколянський Д.В. Порядок реалізації права притримання /Д.В. Соколянський //Юридический вестник. – 2006. – № 3. – С. 117–121.

6. Соколянський Д.В. Відмінності права притримання від інших цивільно-правових інститутів /Д.В. Соколянський //Розвиток наукових досліджень '2005 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 3-5 лис. 2005 р. – Полтава, 2005. – Т. 3. – С. 82–85.

7. Соколянський Д.В. Підстави припинення права притримання /Д.В. Соколянський //І Всеукраїнська цивілістична наукова конференція студентів та аспірантів ОНЮА: Зб. тез наук. робіт учасників. – О., 2006. – С. 109–111.

8. Соколянський Д.В. Проблема зв'язку між вимогою ретентора і притриманою річчю у римському праві /Д.В. Соколянський //Римське право і сучасність: IV між. наук.-метод. конф., 19-20 трав. 2007 р. : тези доп. – Одеса, 2006. – С. 166–168.

АНОТАЦІЯ

Соколянський Д.В. Договір притримання у цивільному праві України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009.

Визначено поняття і сутність договору притримання, а також його правову природу і місце в системі цивільно-правових договорів на основі змісту, принципів і правової природи права притримання.

Визначено форму і порядок укладення договору притримання, а також зміст цього договору, підстави та наслідки його зміни, розірвання і припинення.

Досліджено порядок виконання договору притримання і правові наслідки порушення цього договору.

Сформульовано пропозиції щодо внесення змін до Цивільного кодексу України та деяких інших актів цивільного законодавства з метою

вдосконалення нормативного регулювання правовідносин, що стосуються притримання.

Ключові слова: притримання, право притримання, договір, договір притримання, забезпечення виконання зобов'язань.

АННОТАЦИЯ

Соколянский Д.В. Договор удержания в гражданском праве Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2009.

В диссертации сделан обзор литературы, посвященной праву удержания и договору удержания, по следующим трем направлениям: исследование генезиса и факторов формирования института удержания и договора удержания; исследование общих условий удержания вещи; исследование договора удержания как основания возникновения, изменения и прекращения права удержания, а также определение места договора удержания в системе гражданско-правовых договоров.

Исследование осуществлялось по следующим направлениям: установление понятия, принципов, правовой природы и характерных особенностей права удержания в гражданском праве Украины; определение его места среди других институтов гражданского права; рассмотрение договора удержания в контексте основания возникновения права удержания, определение его понятия и сущности, а также специфики его заключения, изменения, прекращения и исполнения.

Приведена характеристика удержания как вида обеспечения исполнения обязательств, определены понятие, содержание и правовая природа права удержания как субъективного права кредитора.

Определен юридический состав, на основании которого возникает право удержания.

Выполнено исследование договора удержания как одного из юридических фактов юридического состава, на основании которого возникает право удержания, опираясь на содержание, принципы и правовую природу этого субъективного права кредитора.

На основе анализа норм гражданского законодательства Украины, обычаев и судебной практики определены понятие и сущность договора удержания, а также его правовая природа и место в системе гражданско-правовых договоров.

Определены форма и порядок заключения договора удержания, а также содержание этого договора, в том числе его существенные условия

и другие условия, направленные на защиту интересов кредитора или должника.

Приведены основания, порядок и последствия изменения и расторжения договора удержания, а также основания и последствия прекращения договора удержания.

Исследован порядок исполнения договора удержания на этапах реализации кредитором права удержания вещи и обращения взыскания на удержанную вещь, определены правовые последствия нарушения договора удержания.

Сформулированы конкретные предложения по внесению изменений в Гражданский кодекс Украины и некоторые другие акты гражданского законодательства с целью усовершенствования нормативного регулирования отношений, связанных с удержанием.

Ключевые слова: удержание, право удержания, договор, договор удержания, обеспечение исполнения обязательств.

SUMMARY

Sokolyansky D.V. Contract of lien in the civil law of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for obtaining a degree of Candidate in the Science of Law with a specialty in civil law and civil process, family law, international private law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2009.

Author defined the concepts and essence of the contract of lien, and also its legal nature and its place in the system of civil law contracts, basing on the content, principles and the legal nature of the lien.

Author defined the form and order for the conclusion of the contract of lien and legal consequences of violation of this contract.

The proposals of introducing some changes into the Civil code and into some other statements of civil legislation of Ukraine for the purpose of improving of normative regulation of legal relationship in respect to lien have been formulated.

Key words: lien, right of lien, contract, contract of lien, ensuring of execution of duties.